

SŁUŻBA LITURGICZNA

Liturgia Sacra 3(1997), nr 2, s. 53-57

KS. JACEK NOWAK SAC

HISTORIA POSŁUG W KOŚCIELE

Sakrament święceń, aczkolwiek objawia się w trzech stopniach, jednak na przestrzeni historii został ubogacony jeszcze różnymi posługami, czy jak nazwano je od XIII wieku¹ aż do 1972 roku² niższymi święczeniami. Miało to ukazać obraz Kościoła w części wzorowanego na strukturze ustalonej przez Boga w Izraelu. Można jednak śmiało mówić, że święcenia niższe były w pewnym stopniu rozwiniętą formą diakonatu³.

1. Okres do X wieku

Trudno ustalić dokładną datę pojawienia się w Kościele poszczególnych posług. W *Didache* jest już mowa o posługach, które są wyraźnie oddzielone od święceń biskupich, prezbiteratu i diakonatu, aczkolwiek mogą się z nimi łączyć. Występowali tam prorocy i nauczyciele⁴. Hipolit w *Tradycji Apostolskiej* podaje wyznawców, wdowy, lektorów, dziewice, subdiakonów, uzdrawiających (egzorcystów). Na nich

¹ Pierwszy raz nazwano posługi „święczeniami niższymi” w *Pontyfikale Wilhelma Duranda* (jego autor zmarł w 1295 r.).

² Paweł VI, *List Apostolski Ministeria quaedam*, w: *De institutione lectorum et acolythorum de admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum de sacro caelibatu amplecendo*, Typis Polyglottis Vaticanis 1972, s. 7–11. W tym dokumencie papież znosi święcenia niższe i powraca do określenia posługi (ministeria).

³ Por. B. Fischer, *Der Niedere Klerus bei Gregor d. Gr*, ZkTh 62(1938), s. 60.

⁴ *Nauka Dwunastu Apostołów*, nr 11–15, w: *Pisma starochrześcijańskich pisarzy*, t. XLV: *Ojcowie Apostolscy*, Warszawa 1990, s. 62–64.

to nie były nakładane ręce, jak przy stopniach święceń⁵. Natomiast papież św. Korneliusz (251 r.) w *Liście do Fabiusa*, biskupa Antiochii, podaje wykaz całej hierarchii kościelnej w Rzymie: 1 biskup, 46 kapłanów, 7 diakonów, 7 subdiakonów, 42 akolitów, 52 egzorcystów oraz lektorów i ostiariuszy⁶.

Papież św. Zozyn (417–418) stwierdza: „Jeśli ktoś był wpisany od dzieciństwa (po chrzcie) pomiędzy ministrów Kościoła, powinien pozostać lektorem aż do 20 lat; jeśli dorosły chce wejść w służbę bożą, pozostaje przez pięć lat bądź pomiędzy lektorami bądź pomiędzy egzorcystami, następnie niech będzie podniesiony do akolity lub subdiakona i pozostanie w tym stopniu cztery lata, a jeśli będzie godny (zasłuży) otrzyma błogosławieństwo diakońskie”⁷ Prawo to zachowuje również *Sakramentarz Galezjański*⁸. Obowiązek przechodzenia poprzez poszczególne stopnie jest zachowany aż do XI wieku.

W *Statutach Kościoła Starożytnego* z V wieku pojawia się jeszcze posługa psalmisty⁹ Za wszystkie osoby pełniące posługi Kościół modli się w Modlitwie powszechnej w Wielki Piątek¹⁰. W *Statutach* występuje też obrzęd wprowadzenia w posługi. Zajmuje się nim sześć kanonów¹¹:

— can. 5(93): Kiedy święci się subdiakona, ponieważ nie nakłada się mu rąk, niech biskup poda pustą patenę i pusty kielich, a archidiakon niech mu poda ampułkę, miednicę i ręczniczek;

— can. 6(94): Kiedy święci się akolitę, zostaje on pouczony przez biskupa, podobnie jeśli zaniedbuje się w wykonywaniu swojego urzędu: niech archidiakon poda mu świecznik ze świecą, aby wiedział, że jest posłany do oświecania Kościoła. Powinien przyjąć także pusty dzbanuszek do wina, aby wyprosić w Eucharystii przemianę w krew Chrystusa;

⁵ *La Tradition Apostolique de saint Hippolyte. Essai de reconstitution par B. Botte*, „Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen” 39, Münster 1963, nr 9–14.

⁶ *Breviarum Fidei. Wybór dokumentalnych wypowiedzi Kościoła*, Poznań 1988, nr VII/531 (odtąd skrót: BF).

⁷ Zozyn, *List 9 ad Hesychium salonen*, PL 56, s. 572–573.

⁸ *Liber Sacramentorum Romae Aeclesiae Ordinis anni circuli* (Cod. Vat. Reg. lat. 316/Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56) — *Sacramentarium Galesianum*, wyd. L. Eizenhöfer, P. Sifrin, L.C. Mohlberg, Roma 1981, nr 737 (odtąd skrót: GeV).

⁹ *Statuta Ecclesiae Antiqua sive Statuta antiqua Orientis*, w: H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum*, Barcinone–Friburgi Brisg–Romae 1960, nr 158 (odtąd skrót: Denz.).

¹⁰ *Oremus et pro omnibus episcopis, praesbyteris, diaconibus, subdiaconibus, acolytis, exorcistis, lectoribus, hostiariis, confessoribus, urgenibus, uiduis, et pro omni populo sancto dei* — GeV 404. Ta wersja była również w *Mszale Piusa V*. Obecnie *Mszał* Pawła VI podaje skróconą formę: *Oremus et pro Episcopo nostro N., pro omnibus Episcopis, presbyteris, diaconis Ecclesiae et universa plebe fidelium*. Natomiast polska edycja uzupełnia to wezwanie o tych, którzy pełnią specjalną posługę w Kościele: „Módlmy się za naszego biskupa N., za wszystkich biskupów, kapłanów, diakonów, za wszystkich, którzy służą Kościołowi i za cały lud wierny” (wezwanie trzecie).

¹¹ Denz. 153–158. Tylko w tym wydaniu (rok 1960) znajduje się opis tych obrzędów. W następnych edycjach pominięto kan. 6–10. Dlatego zostały one przetłumaczone i zamieszczone w niniejszym opracowaniu.

— can. 7(95): Kiedy święci się egzorcystę, otrzymuje on z rąk biskupa księgę, w której są zapisane egzorcyzmy, i biskup mówi: „Przyjmij i prowadź świadomie oraz miej moc nakładania rąk na opętanego, bądź ochrzczonego, bądź katechumena”;

— can. 8(96): Kiedy święci się lektora, biskup skierowuje o nim słowo do ludu, ukazując jego wiarę, a także życie oraz przyrodzone zdolności. Potem lud przygląda się jemu i biskup przekazuje jemu kodeks, z którego będzie czytał, mówiąc do niego: „Przyjmij i bądź zwiastunem słowa Bożego, godnym, wiernym i jeśli wypełnisz obowiązek służby, miej udział z tymi, którzy służyli słowu Bożemu”;

— can. 9(97): Kiedy święci się ostiariusza, na prośbę archidiacona biskup podaje mu klucz kościoła mówiąc: „Posługuj się tak tymi rzeczami, jakbyś był tym, który ma oddać Bogu sprawy, które tym kluczem są zamykane”;

— can. 10(98): Psalmista, czyli kantor, może poza wiedzą biskupa, tylko nakazem prezbitera, pełnić służbę śpiewaka, a wtedy prezbiter mówi: „Zobacz, abyś w to co śpiewasz ustami uwierzył sercem; i w to co wierzysz sercem, potwierdzał czynami”

Również *Sakramentarz Galezjański* podaje te same przepisy dotyczące ordo, które są w *Statutach*¹², jednak podczas obrzędu występuje już błogosławieństwo ordynowanych¹³. Może wydawać się, że brak tutaj posługi akolity. Otóż akolita i subdiakon są w tym przypadku tą samą posługą odnoszącą się do Eucharystii. Zrozumieniem tego może być fakt, iż miasto Rzym było podzielone na siedem diakonii, którymi kierowali diakoni mając siedmiu pomocników. Pierwszym z siedmiu był subdiakon, a następnymi byli określani mianem *sequentes*, co lepiej jeszcze oddaje termin grecki *akolutos*¹⁴.

Papież Grzegorz Wielki w 595 r. wprowadza tonsurę, jako wejście w stan duchowny¹⁵

2. Okres od X wieku do Soboru Watykańskiego II

Do wieku X przyjmowanie niższych stopni nie było obowiązkowe w drodze do kapłaństwa. Można było je opuszczać. Od XI wieku istnieje obowiązek przyjmowania wszystkich stopni¹⁶. W tym czasie *Pontyfikale rzymsko-germańskie* (ok. 950) na podstawie *Statutów Kościoła Starożytnego*, *Missale Francorum* i *Sakramentarza Galezjańskiego* powstaje obrzęd w jednakowym schemacie dla czterech stopni: wywołanie kandydatów, upomnienie biskupa, wręczenie przedmiotów symbolizujących funkcję danego stopnia (ostiariusz — klucze kościoła; lektor

¹² Por. Denz. 153–158; GeV 741–746.

¹³ Ostiariusz: GeV 748–749; lektor: GeV 750–751; egzorcysta: GeV 752–753; subdiakon: GeV 754–755.

¹⁴ *Akolutos* — towarzyszący, idący. Por.: *Słownik grecko-polski*, red. Z. Abramowiczówna, t. I, Warszawa 1958, s. 70.

¹⁵ Por. P. Jounel, *Le Ordinations*, w: *La Chiesa in preghiera*, t. III: *I Sacramenti*, red. A. G. Martimort, Brescia 1987, s. 183.

¹⁶ Por. *tamże*, s. 189–190.

— lekcjonarz; egzorcysta — księgę egzorcyzmów; akolita — świecę i zbiorniczek na oliwę; subdiakon — patenę bez hostii, kielich i naczynko do oliwy), wezwanie biskupa do modlitwy oraz formuła błogosławieństwa¹⁷.

Synod w Benewencie (1091) nie zalicza jeszcze subdiakonatu do święceń wyższych¹⁸. Mimo to już około XII wieku subdiakoniat zaczyna być rozważany jako święcenie wyższe (Piotr Kantor). W tym duchu pojawiają się też obrzędy w *Pontyfikalie Rzymskim* z XII wieku i *Pontyfikale Kurii* z wieku XIII, gdzie przy subdiakonacie zaczyna podawać się manipularz i tunikę, a w *Pontyfikalie Wilhelma Duranda* występuje jeszcze dodatkowo śpiew *Litanii do Wszystkich Świętych*¹⁹

Pontyfikał Wilhelma Duranda, który przejął obrzędy z *Pontyfikału Rzymsko-Geremańskiego*, *Pontyfikału Rzymskiego* i *Pontyfikału Kurii* oraz dodał własne (przy subdiakonacie), przetrwał praktycznie, z niewielkimi zmianami słownymi, aż do 1972 roku²⁰. Ponadto święcenia niższe, chociaż były udzielane przez cały okres drugiego tysiąclecia w Kościele, straciły jednak swoje znaczenie. Wprowadzany w posługę nie wykonywał praktycznie swojej funkcji²¹

3. Sytuacja po Soborze Watykańskim II

Konstytucja Apostolska *Pontificalis Romani recognitio*²² podpisana przez Pawła VI dnia 18 czerwca 1968 roku, celem wydania nowych obrzędów święceń, wskazywała na zdecydowane „novum” w praktykowaniu sakramentu święceń. W tej księdze liturgicznej nie znajdują się niższe święcenia, a tylko święcenia diakonatu, prezbiteratu i biskupie. Konsekwencją tej konstytucji jest Motu proprio *Ministeria quaedam* z 15 sierpnia 1972 roku²³. W tym Liście Apostolskim Paweł VI stwierdza, że z dotychczasowych święceń niższych pozostawia tylko dwa: lektora i akolitę, a ponadto określa je mianem posługi²⁴. Tym samym przestały istnieć święcenia niższe w Kościele. Dokument ten wskazuje na święcenia diakonatu, które wprowadzają w stan duchowny, a nie tonsura, która również została zniesiona. W konsekwencji posługi, które nie są już tylko stopniami do sakramentu święceń (choć pozostają takimi również), mogą być powierzone wiernym świeckim²⁵

¹⁷ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. III: *Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, Poznań 1992, s. 167–168; T. Pawlicki, *Lektor*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań–Warszawa–Lublin 1967, s. 163. Ponadto Nadolski podaje jeszcze funkcje związane z poszczególnymi posługami (s. 168).

¹⁸ BF VII/538.

¹⁹ Por. Jounel, *art. cyt.*, s. 191.

²⁰ *Ritus Solemnis pro clerico faciendo, et pro ordinibus minoribus et majoribus conferende ad majorem episcoporum commoditatem concinnatus*, Ratisbonae 1938.

²¹ Por. J. Nowak, *Trójstopniowość sakramentu święceń*, w: *Kolekcja Communio*, T. III: *Kapłaństwo*, Poznań–Warszawa 1988, s. 94–95.

²² Paweł VI, *Konstytucja Apostolska Pontificalis Romani recognitio*, w: *De Ordinatione Diaconi, Presbiteri et Episcopi*, Typis Polyglottis Vaticanis 1968, s. 7–11.

²³ Paweł VI, *Misteria quaedam*, s. 7–11.

²⁴ *Tamże*, s. 8.

²⁵ *Tamże*, s. 9.

Cały List Apostolski jest wynikiem zrozumienia w Kościele kapłaństwa powszechnego.

Funkcje, które wypełnia lektor czy akolita są podane w *Ogólnym wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego*²⁶. Poza tym akolita spełnia funkcje przysługujące nadzwyczajnemu szafarzowi Eucharystii²⁷. Oprócz tego lektor i akolita, który jest alumnem seminarium duchownego, może w Polsce celebrować „Obrzęd błogosławieństwa pokarmów na stół wielkanocny”²⁸.

Sobór Watykański II (np. KL 28, 79), *Misterium quaedam* i *Kodeks Prawa Kanonicznego* (kan. 230 § 3; 1168) daje również szerokie uprawnienia wiernym świeckim w wypełnianiu funkcji liturgicznych i nie tylko związanych z posługą lektora i akolity²⁹. Na podstawie tych dokumentów również świeccy mogą sprawować niektóre błogosławieństwa³⁰. Ponadto w obrzędach błogosławieństw można znaleźć błogosławieństwa osób, które spełniają w Kościele konkretne posłannictwo, np. są wysyłane w celu głoszenia Ewangelii³¹ lub katechetów³².

Całkowitą nowością jest fakt, że wierny świecki, przy braku kapłana lub diakona, może celebrować obrzędy pogrzebowe³³, a nawet asystować przy zawieraniu związków małżeńskich³⁴.

Reasumując zmiany w podejściu do posług w Kościele na przestrzeni historii, trudno jest jednoznacznie ocenić, który okres był najwłaściwszy. Każda epoka ma przecież swoje wielorakie uwarunkowania. Na pewno drugie tysiąclecie, aż do Soboru Watykańskiego II, zatraciło pierwotną myśl pojawienia się posług w Kościele.

Żyjąc w duchu *Vaticanum II* można to kończące się milenium tak ocenić. Rozwój współczesnej eklezjologii dyktuje takie, a nie inne rozwiązania, które wydają się obecnie najwłaściwsze. Jednak należy mieć nadzieję, że Kościół, który jest Ciałem Mistycznym Chrystusa, ciągle żyje i stąd na pewno w przyszłości pojawią się nowe sugestie teologiczne rodzące posługi dla dobra wspólnego, jak również dla owocniejszego celebrowania liturgii.

²⁶ OWMR 142–147: czynności akolity; OWMR 148–152: czynności lektora.

²⁷ *Komunia święta i kult tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą. Dostosowanie zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1985, nr 17, 67; *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, Katowice 1980, nr 72–85.

²⁸ *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* (odtąd: OBP), t. II, Katowice 1994, s. 250, nr 1338.

²⁹ Por. J. Nowak, *Bierzmowany apostołem przez pełne uczestnictwo w liturgii*, „Communio” 2(1992), s. 107–109.

³⁰ *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, nr 18, w: OBP, s. 16–17.

³¹ OBP, t. I, s. 147–160.

³² OBP, t. I, s. 161–166.

³³ *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, nr 19, w: *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1978, s. 17.

³⁴ *Praenotanda*, nr 25, w: *Ordo Celebrandi Matrimonium*, Typis Polyglottis Vaticanis 1991, s. 6. Jest też specjalnie przewidziany obrzęd: *Ordo celebrandi Matrimonium coram assiste laico*. Tamże, s. 45–55.